

ІННОВАЦІЇ В ОБОРОННІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ – БАЗОВА ВИМОГА СУЧАСНОСТІ

10–11 жовтня у Києві в Міжнародному виставковому центрі відбулася VI Міжнародна наукова конференція «Проблеми координації військово-технічної та оборонно-промислової політики в Україні. Перспективи розвитку озброєння та військової техніки», яка вже традиційно проходить у рамках Міжнародної спеціалізованої виставки засобів захисту, озброєння, військової та спеціальної техніки, технологій і товарів подвійного використання «Зброя та безпека». У конференції взяли участь представники НАН України.

У рамках XV Міжнародної спеціалізованої виставки «Зброя та безпека — 2018», яка проходила в м. Києві з 9 по 12 жовтня 2018 р., вже за традицією відбулася VI Міжнародна наукова конференція «Проблеми координації військово-технічної та оборонно-промислової політики в Україні. Перспективи розвитку озброєння та військової техніки», присвячена обґрунтуванню перспектив розвитку озброєння і військової техніки (ОВТ) та обговоренню питань посилення взаємодії Збройних Сил України і вітчизняної оборонної промисловості та науки. Організатори конференції — Міністерство оборони України та Міністерство освіти і науки України.

У заході взяли участь представники міністерств — організаторів конференції, Національної академії наук України, закладів вищої освіти, підприємств Державного концерну «Укроборонпром», Державного космічного агентства України, силових структур, оборонної промисловості України та інших організацій і відомств.

На відкритті пленарного засідання було зачитано виступ заступника Міністра оборони України генерал-лейтенанта І.В. Павловського, в якому він звернув увагу присутніх на проблеми координації військово-технічної та оборонно-промислової політики в Україні. Доповідь заступника Міністра освіти і науки України доктора фізико-математичних наук М.В. Стріхи було присвячено розробкам подвійного використання, що створюються в закладах вищої освіти України. Далі з пленарною допо-

віддю виступив перший віце-президент НАН України академік НАН України В.П. Горбулін, який зупинився на аналізі проблем функціонування системи створення та організації виробництва інноваційної конкурентоспроможної продукції на підприємствах ОПК України. Нижче наведено скорочений текст його виступу.

За словами академіка В.П. Горбуліна, попри всім відому істину, що впровадження інновацій при розробленні та виробництві нового ОВТ можливе лише за умови ефективної взаємодії науковців, замовників озброєння, розробників та виробників, в Україні є багато прикладів того, що навіть наявний потенціал науки практично не використовується в оборонній сфері.

У листопаді цього року виповнюється 100 років від дня заснування Національної академії наук України, яка ніколи не стояла осторонь вирішення науково-технічних проблем розвитку озброєння і військової техніки. У зв'язку з подіями в Криму та на сході України Академія ще у 2014 р. провела інвентаризацію своїх наукових напрямів з метою уточнення того, які установи могли б виконувати дослідження для створення інноваційних технологій подвійного призначення в інтересах ОПК. Було сформовано два переліки таких робіт. У жовтні 2014 р. свої пропозиції Академія направила Президенту України і Кабінету Міністрів України з проханням розглянути їх і прийняти рішення щодо можливого включення окремих її розробок до Державного оборонного замовлення (ДОЗ).

Академія поінформувала Міністерство оборони України щодо своєї готовності розпочати в рамках ДОЗ виконання відібраних робіт, а також запропонувала передбачити у 2015 р. окремим рядком додаткове фінансування НАН України для започаткування комплексу робіт за напрямом «Наукові дослідження і розробки з проблем розвитку ОПК».

Однак ці пропозиції не було враховано, тому НАН України з власної ініціативи, без цільового фінансування започаткувала у 2015 р. виконання цільової науково-технічної програми «Дослідження і розробки з проблем підви-

щення обороноздатності і безпеки держави» за рахунок скорочення інших конкурсних програм та зменшення фонду зарплати інститутів. У 2015 р. на це було спрямовано 25 млн грн, у 2016 р. — 30, у 2017 р. — 39, а у 2018 р. — 50 млн грн (загалом 144 млн грн).

Академія щороку надсилає анотовані звіти про завершені проекти до РНБО, Міноборони, Генштабу ЗСУ, Центрального науководослідного інституту озброєння і військової техніки, Укроборонпрому. У 2015–2017 рр. установи НАН України вже завершили виконання 44 проектів Програми. У 2018 р. продовжується виконання 20 проектів і розпочато 22 нових проекти. Загалом серед 86 проектів Програми 49 призначені для підприємств Укроборонпрому; 10 — для ДКА України; 12 — для Міноборони та Генштабу; 17 — для впровадження на інших підприємствах і в організаціях ОПК.

Із завершених проектів Програми можна відзначити дослідження, спрямовані:

- на створення перспективних структур броньованого захисту;
- розроблення маскувальних покриттів для мінімізації помітності техніки в НВЧ-, ВЧ- та ГЧ-діапазонах;
- удосконалення технологій процесів обробки каналів нарізних стволів для підвищення їх живучості;
- створення радіолокаційної станції Х-діапазону для виявлення і класифікації рухомих об'єктів;
- впровадження сучасних технологій з продовження ресурсу авіаційної і бронетанкової техніки, лазерного і дугового зварювання тонкостінних елементів керма і сопла керованих ракет, а також підводного зварювання корпусів військових кораблів в екстремальних умовах.

Окремо слід сказати про роботи за напрямом військової медицини, спрямовані на створення портативних програмно-апаратних комплексів для визначення глибини шокowego стану в польових умовах, розроблення нових біоматеріалів для відновлення кісткової тканини, створення новітніх перев'язувальних матеріалів та комбінованих засобів для зупинення великих кровотеч, створення технології низькотемпе-

ратурного зберігання клітин донорської крові тощо.

30 листопада 2016 р. на засіданні Міжвідомчої комісії РНБО з питань оборонно-промислового комплексу було розглянуто питання «Про стан та перспективи використання фундаментальних і пошукових досліджень та наукових розробок Національної академії наук України в інтересах розвитку озброєння і військової техніки». Одним із пунктів рішення цієї комісії було доручення Міноборони разом з НАН України, Укроборонпромом та ДКА до 28 лютого 2017 р. прийняти спільне рішення щодо використання результатів завершених наукових досліджень, проведених науковими установами Академії за її вищезгаданою програмою. Після ознайомлення з анованими звітами робіт Генштаб виявив зацікавленість та ініціював проведення спільного засідання Воєнно-наукової ради ЗСУ та НАН України, яке відбулося 7 липня 2017 р. За його результатами було прийнято рішення щодо підвищення ефективності впровадження результатів наукових досліджень Академії в інтересах безпеки та оборони.

У травні 2017 р. Академія провела детальний аналіз стану впровадження результатів завершених робіт за програмою «Дослідження і розробки з проблем підвищення обороноздатності і безпеки держави», результати якого підтвердили невтішні висновки, а саме:

- підприємства ОПК не мають достатніх обігових коштів щодо укладання відповідних угод для впровадження інноваційних розробок Академії;
- у ДОЗ немає замовлення на нові науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи з розроблення сучасних видів ОВТ на основі новітніх розробок Академії.

Отже, ініціативи Академії у 2014–2017 рр. щодо впровадження результатів наукових досліджень у розроблення нових ОВТ мали низьку ефективність через «інноваційну пасивність» Міноборони та підприємств ОПК.

Прийняття у 2014–2018 рр. низки нормативних актів стратегічного значення, які в рамках

воєнно-технічної та оборонно-промислової політики стосуються перспективи розвитку ОВТ, та підвищення рівня витрат на забезпечення національної безпеки і оборони до 5% ВВП, у тому числі на оборону – до 3%, сформувало позитивну динаміку розвитку ОПК України, значно збільшивши обсяги робіт з ремонту, модернізації та розроблення нового ОВТ, допомогло в налагодженні міжнародної співпраці з компаніями інших держав. Однак впровадження інновацій в оборонну промисловість залишилося на низькому рівні.

В Україні система створення та організації виробництва інноваційної конкурентоспроможної продукції на підприємствах ОПК є недосконалою. Необхідно насамперед зосередитися на розробленні та впровадженні в практику економічних механізмів стимулювання інноваційної діяльності в оборонній промисловості. Не менш важливо забезпечити нерозривний зв'язок у ланцюзі фундаментальна наука – прикладні розроблення – виробництво.

За часів діяльності Мінпромполітики у сфері його управління функціонували понад 450 галузевих науково-дослідних установ, які опікувалися наукомісткими напрямками створення та виробництва як цивільної, так і військової продукції. На жаль, більшість з них залишилися поза увагою Укроборонпрому. Очікування, що поставлене завдання буде успішно виконано лише силами конструкторських бюро підприємств Укроборонпрому, без участі галузевої науки, є помилковим.

Досвід розвинених країн свідчить, що компанії оборонної промисловості, які працюють у напрямках розробок та виробництва конкурентоспроможних інноваційних систем ОВТ, створюють власні галузеві науково-дослідні установи або купують такі установи на зовнішніх ринках, зокрема на рівні стартапів. Україна також має у цьому напрямі певний позитивний досвід. Наприклад, за такою схемою працюють Казенне підприємство «Науково-виробничий комплекс «Іскра»; ДП «Науково-виробничий комплекс газотурбобудування «Зоря»–«Машпроект»; ДП «Ан-

тонов». Зокрема, ДП «Антонов» об'єднує КБ, комплекс лабораторій, експериментальний завод та випробувальний комплекс для розроблення і сертифікації літаків. До такого типу компаній належать також Казенне науково-виробниче об'єднання «Форт» МВС України; ДП «Науково-виробничий комплекс «Прогрес»; ПАТ «Науково-виробниче об'єднання «Практика» та ін.

Для запровадження інноваційних процесів важливо також забезпечити реструктуризацію, корпоратизацію та реорганізацію підприємств української оборонної промисловості. Нині відповідну роботу практично навіть не розпочато, незважаючи на наявність програм, планів та декларацій.

Здійснення повноважень з питань координації діяльності у сфері реалізації ДОЗ покладено на Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Це важливо, оскільки згадані вище науково-дослідні роботи виконуються переважно в рамках оборонного замовлення. Однак поза увагою цього Міністерства залишається стимулювання інноваційного розвитку державних та приватних підприємств оборонної промисловості. На думку Академії, доцільно було б повернутися до досвіду роботи окремого спеціального органу управління інноваційною діяльністю в оборонній промисловості — колишньої Комісії ОПК.

Неврегульованим залишається важливе питання державно-приватного партнерства в системі розробок та виробництва ОВТ. І тут необхідно враховувати, що держава розглядає розвиток оборонної промисловості з позиції технічного оснащення сил безпеки і оборони, а приватний бізнес — з позиції отримання прибутку. Тому між державою та приватними інвесторами має бути встановлено баланс інтересів.

Які ж висновки і пропозиції випливають із сказаного?

1. Без побудови в державі інноваційної системи у сфері оборонної промисловості неможливо налагодити виробництво нового озброєння.

2. Необхідно відновити послідовність виконання робіт з розроблення та створення сучасного озброєння між фундаментальними і пошуковими дослідженнями НАН України, інших галузевих наукових установ та закладів вищої освіти, прикладними науково-дослідними і дослідно-конструкторськими розробками відповідних установ оборонної промисловості та виробничим процесом з виготовлення прототипів зразків та їх запуском у серійне виробництво. Відповідальним за це, відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну оборонно-промислову політику.

3. Кабінету Міністрів, Мінекономрозвитку та Укроборонпрому в рамках стратегії розвитку інноваційної системи розробок і виробництва озброєння та військової техніки в Україні необхідно прискорити реалізацію завдань, визначених у чинних документах стратегічного планування з питань забезпечення національної безпеки і оборони, зокрема:

- в Законі України «Про національну безпеку України», яким визначено головні завдання та механізми розвитку ОПК через проведення його огляду з подальшим уточненням Стратегії розвитку ОПК України;
- Державній цільовій програмі реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2021 року;
- Державній цільовій програмі виробництва боєприпасів та продуктів спеціальної хімії на період до 2021 року;
- Стратегії відродження вітчизняного авіабудування на період до 2022 року.

4. Верховній Раді варто рекомендувати прискорити прийняття базових законів, зокрема: про створення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки; про військово-технічне співробітництво, а Уряду слід врешті-решт завершити роботу над проектом Стратегії розвитку військово-технічного співробітництва. Потрібно також вкотре звернути увагу, що неадаптованість національного законодавства з питань оборонної та оборонно-промислової

політики до законодавства ЄС ускладнює міжнародну кооперацію з виробництва ОВТ.

5. Потребує удосконалення нормативно-правова база з виконання ДОЗ. Зокрема, проблемними залишаються питання правового регулювання інноваційної системи розробок, випробувань та виробництва ОВТ, пов'язані з ціноутворенням продукції за оборонним замовленням, формуванням складу витрат, накладних видатків тощо, тобто усе те, що впливає на економічну ефективність компаній. Без гарантій захисту капіталу й інтелектуальної власності та створення умов для отримання прибутку в оборонній промисловості приватних інвестицій у цій сфері не варто очікувати. Тому парламенту і центральним органам виконавчої влади слід посилити співпрацю з приватним бізнесом, зокрема з Лігою оборонних підприємств України.

6. Для удосконалення системи створення та організації виробництва інноваційної конкурентоспроможної продукції на підприємствах оборонної промисловості необхідно посилити роль і відповідальність:

- Генштабу та Міноборони за випробування дослідних, експериментальних та серійних зразків ОВТ; контроль їх якості; стандартизацію відповідно до вимог НАТО та ЄС;
- НАН України, інших галузевих наукових установ та закладів вищої освіти, які є виконавцями фундаментальних і прикладних НДР за відповідними програмами;
- Мінекономрозвитку і Укроборонпрому, які здійснюють, відповідно, формування і координацію діяльності з реалізації ДОЗ;
- державних і приватних компаній оборонної промисловості, які здійснюють розроблення та виробництво нових інноваційних зразків ОВТ на основі результатів фундаментальних і прикладних наукових досліджень та іншої продукції для задоволення потреб безпеки і оборони.

7. Для удосконалення системи створення та організації виробництва інноваційної конкурентоспроможної продукції необхідно прискорити корпоратизацію та реорганізацію оборонної промисловості відповідно до ринкових вимог.

8. Верховній Раді, Уряду, відповідним міністерствам та науковим установам доцільно звернути увагу на питання підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для системи створення та виробництва інноваційного конкурентоспроможного ОВТ. Без кваліфікованих кадрів інновації не створиш. Нині ж як у науці, так і в оборонній промисловості питання забезпечення відповідними кадрами подекуди є критичним.

9. Для стимулювання експорту товарів військового призначення у нормативних актах, які регулюють відносини центральних органів виконавчої влади та суб'єктів господарювання у сфері експортного контролю, слід розширити перелік спецекспортерів та спецімпортерів товарів військового призначення та товарів подвійного використання, а також чітко визначити перелік вимог, необхідних для державної реєстрації таких суб'єктів господарювання і надання їм повноважень, дозволів та висновків. Це питання є дуже важливим в умовах формування в Україні нової міжнародної виробничої кооперації з розроблення та виробництва ОВТ.

10. Для залучення іноземних технологій у розвиток оборонної промисловості пропонується, на основі Закону про державне оборонне замовлення, опрацювати механізми формування офсетних вимог, реалізації та контролю офсетних програм при імпорті товарів військового призначення; закупівлі ліцензій та організації виробництва; спільного виробництва з іноземними компаніями товарів військового призначення на території України.

Олена Мележик